

Andreja ŽELE*

ČLENKI: SLOVARSKI PRIKAZ NJIHOVE PRAGMATIČNE MOČI OZ. SOBESEDILNE VLOGE**

Povzetek. Členek še vedno ostaja izziv za jezikoslovce, saj o njegovem pomenu odloča vsakokratna uporaba v konkretnem besedilu. Z upovedovalnega vidika so členki neke vrste tvorčeva ssporočila z vključeno naklonskostjo; s funkcijskega vidika je lahko členkovna raba prvenstveno naklonska ali povezovalna. In ravno to vstopanje pragmatičnega, sporočanjaškega vidika govorca oz. tvorca v sistem slovarskih razlag, pospremljenih z obveznimi besednourstnimi opredelitvami, pa je med še veliko drugimi razmišljanji o jeziku prijetno strokovno »obremenjevalo« tudi prof. Toma Korošca. Prispevek zato predstavlja, kako se vprašanje uslovarjanja členkov in členkovne rabe rešuje v nastajajočem novem razlagalnem slovarju slovenskega knjižnega jezika; leksikografska predstavitev lahko ponudi še najbolj celostno funkcijsko in pomenskorazmerno ovrednotenje členkov. Ključni pojmi: členki, členkovna raba/vloga, naklonskost, besedilo, slovar

269

Uvod

Za Toma Korošca, kot slovarnika in pozneje sotvorca sporočanjaške stilistike v našem prostoru, so členki postali jezikoslovno zanimivi ravno z vidika vstopanja pragmatičnega, sporočanjaškega vidika govorca oz. tvorca v sistem slovarskih razlag.

Prispevek je dvodelen: 1) v izhodišču predstavlja in pokomentira jezikovna opažanja in jezikoslovne predloge prof. Toma Korošca in 2) nadaljuje z zastavitvijo posodobljene obravnave členkov v rastočem novem razlagalnem slovarju slovenskega knjižnega jezika (NSSKJ/eSSKJ).¹

* Dr. Andreja Žele, redna profesorica, znanstvena svetnica, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Slovenija.

** Pregledni znanstveni članek.

DOI: 10.51936/tip.60.2.269

¹ Nekateri njegovi mlajši stanovski kolegi, ki smo Toma Korošca, zaslužnega profesorja na FDV, tudi osebno poznali in z njim strokovno sodelovali, smo ga spoštljivo in hkrati prijateljsko oslavljali s »profesor«. In pri tem je najpomembnejše to, da je profesor Korošec to prav razumel in dobrohotno sprejmal.

1. Členek je funkcijsko razpomenjena oz. besedilno omejena in tudi oblikovno nedoločena besedna vrsta, ki jo sproti določa (še) konkretna skladijska raba, npr. *On pride Tudi on tudi še pride*; in če medmet izraža samostojno sporočilo, pa členek dodatno komentira obstoječe sobesedilo.² Spremnje okoliščine, ki jih izražajo členki, so navadno odraz tvorčevega razmerja do povedanega, zato bi členke lahko poimenovali tudi kot subjektivne prislove. Z upovedovalnega vidika so členki namreč tudi neke vrste tvorčeva sosporočila:³ kot subjektivna vzporednica osnovnemu sporočilu so lahko zlasti funkcijsko označeni tudi kot stavčni prislovi ali besedilni/stavčni skrčki.⁴ Ker imajo členki torej prvenstveno in zlasti besedilno vlogo, so to hkrati zlasti smiselne besed(ic)e oz. miselni prislovi, ki jih znamo smiselno besedilno uporabljati predvsem v svojem prvem jeziku; ohranjajo namreč izrazito sporočanje vlogo, s tem pa tudi izrazito vplivajnsko vlogo. Kot sosporočila so navadno modifikacija celotnega izhodiščnega matičnega sporočila oz. povedi in s tem njene propozicije, saj v propozicijsko vsebino dodatno vnašajo tvorčev oz. govorčev odnos. Ravno zato jih je težko dovolj jasno razlagalno predstaviti: če vsakokratna besedilna raba lahko jasno ločuje členkovno rabo od prislovne in vezniške, je treba to besednovrstno ločevanje oz. označevanje možne sofunkcijskosti besednih vrst ustrezno predstaviti tudi v razlagalnem slovarju. Členek v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)⁵ namreč ni bil označen oz. je bil zavedno vključen pod oznako za prislove in zato ga lahko označimo kot zavedni slovaropisni anahronizem.⁶

2. In ravno z obravnavo členkov se je tudi pri nas utrdilo prepričanje o potrebnosti upoštevanja tudi sporočanjekega pragmatičnega vidika, ki je sicer sestavni del besediloslovja in vseh kontekstnih dejavnikov pri upovedovanju (Schlamberger Brezar, 1999). S členki kot posebnimi izrazi za subjektivne okoliščine se prek govorca oz. uporabnika jezika nasploh povežejo skladijska, pomenska in pragmatična ravnina. Pri besednovrstnem določanju členkov torej mora biti poleg skladijskopomenskih značilnosti

² V slovenskem jezikoslovju je členek označen kot »stavčnočlenska modifikacija« (Vidovič Muha, 1984: 144), je skladijskofunkcijski modifikator, ki pa nima niti predmetnega niti slovničnega samostojnega pomena, in kot funkcijsko razpomenjena ali besedilno omejena in tudi oblikovno nedoločena besedna vrsta je tudi stavčni nečlen.

³ Členki so poimenovanja ali ubeseditve zakritih govornih dejanj (nasproti npr. polnoizraženim frazemom, prim. Vidovič Muha, 2000: 86–91).

⁴ O členkih kot o stavčnih prislovih »rečenični prilozki« z vidika pragmatične obravnave modalnosti govori tudi že Milka Ivič (1973).

⁵ Zdjaj sta tako SSKJ kot njegova dopolnjena različica dostopna na slovenskem slovarskem portalu Fran: Fran/iskanje.

⁶ Slovenski členki so bili opredeljeni že v šestdesetih letih v Slovenskem knjižnem jeziku 2 (Toporišič, 1966: 164), in sicer kot »prislovi, po katerih se ni mogoče vprašati [... in] izražajo poseben odnos govorečega do vsebine stavka ali do posameznega njegovega dela«, tudi besednovrstno poimenovani pa potem v razpravi *Kratko oblikoslovje slovenskega jezika* (Toporišič, 1974: 48).

vključen tudi pragmatični vidik uporabnika, ki členke dopolnilno opredeljuje in določa z vidika kontekstnih okoliščin in možnih konektorskih vlog; členki so »sestavina elokucije« (Korošec, 2009: 105), članek je torej sestavina ubesediljenja, kjer ima tvorec oz. njegov odnos do vsebine odločilno vlogo. Zato je v prispevku prvenstveno poudarjeno upoštevanje pragmatičnega vidika in možnost njegovega vključevanja v slovarske razlage. Sporočanska moč besed se namreč lahko izkaže le v besedilih, zato izhajanje iz besedil doda slovarski pretežno pomenski obravnavi leksike še poudarjeni stilistični in pragmatični vidik rabe.

3. Dovolj široka uporaba členkov pa opozarja tudi na razmerje med njihovo jezikovnosistemsko skladiščno(naklonsko) vlogo in večinsko besedilno vlogo. Nekateri členki tipa *naj*, *da*, *ne* so namreč kot jezikovnosistemski skladišjski modifikatorji lahko realizatorji nekaterih skladišjskih kategorialnih lastnosti glagola (naklona, zanikanja), na drugi strani pa je večina členkov označenih kot besedilnih vsebinskih modifikatorjev; še z drugega vidika so označeni tudi kot »pomožne besede« sporočevalca, ki jim polno sporočilno moč daje šele vsakokratni kontekst in sporočanska situacija (prim. Černelič Kozlevčar, 1992: 213).

V kontekstu obravnav prvih slovenskih protestantskih besedil je zanimiva in vredna nadaljnjega razmisleka tudi Koroščeva misel, »da so členki kazalniki intelektualizacije jezika na sporočanski ravni« (Korošec, 2008/9: 221).

Koroščeva opažanja in predlogi pri slovarski obravnavi členkov

V tem poglavju so zbrana, deloma povzeta in deloma tudi pokomentirana, stališča in opažanja Toma Korošča, ki jih je napisal v različnih objavah, v katerih se je tako ali drugače dotaknil tudi vprašanja členkov.⁷

Koroščeva opažanja z vidika slovarske obravnave členkov

Členki so vsekakor poseben izziv, ker kot prvenstveno besedilne in kontekstne prvine tudi v slovarskih sestavkih poleg stilistične vloge še posebej aktualizirajo pragmatično vlogo obravnavanih besed.⁸ Z njimi se govorec

⁷ Njegova stališča, objavljena z naslovom *K izboljšanju redakcije členkov v SSKJ* (Korošec, 2009: 99–104), povzemam z dvodnevnega posveta o zasnovi novega razlagalnega slovarja, ki je bil v oktobru 2008. Približno v istem času je nekaj svojih pogledov na členke opisal tudi v razpravi *Členki v Trubarjevem Katekizmu 1550* (Korošec, 2008/9), sicer pa vlogo členkov omenja tudi v monografiji *Stilistika slovenskega poročevalstva Korošec* (1998: 203).

⁸ Členki kot sotvorci ilokucijske in perlokucijske vrednosti besedil sooblikujejo tudi pragmatični in stilistični vidik upovedovanja. Korošec (2005: 81–82) pragmatiko opredeljuje kot »način, kako stvari prek

obrača k soudeležencu sporočanja procesa in v nagovarjanju sodeluje tako pri členitvi besedila (navezovalnost) kot pri vrednotenju besedila (naklonskost). Iz tovrstnih komentarjev lahko povzamemo, da je v bistvu potrjena glavna funkcijska delitev členkov na povezovalne in naklonske.⁹

Potrebno je stalno pregledovati razpoložljivo aktualno gradivo z upoštevanjem meril za besednovrstno razpoznavo členkov. Temu naj sledi ustrezno označevanje s kvalifikatorjem »členek« in natančnejšimi kvalifikatorskimi pojasnili, ki bi opozorili na kontekst.

Koroščevi redakcijski predlogi pri sestavljanju slovarskih sestavkov

V nadaljevanju so v štirih alinejah povzeti predlogi T. Korošča (Korošec, 2009: 99–108), kaj upoštevati pri slovarskem opisu členkov:

- Če bo z domišljenimi merili za razpoznavanje členkov, npr. z merilom za sobesedilno ločevanje med nedvornimi členki ter prislovi in vezniki, izdelan ustrezeni seznam, ki bo predvidoma vseboval členke kot enobesedne lekseme in zveze besed v členkovni vlogi, bo to prineslo potrebo po izdelavi dveh redakcijskih tehnik: splošne, že uveljavljene za členke kot enobesedne lekseme, ki so geselske besede (iztočnice) in zdaj prikazane kot prislovi, in druge, ki bo v geselskem članku predvidela mesto za prikaz členkovne rabe (dejansko: prikaz smisla iz členkovnega sobesedilnega učinka; v nadaljevanju se bo temu reklo *smisel*).
- V prid slovnicaški (in tudi slovarski, op.: avtorice) sistematiki bi bilo, ko bi ločevala med pravimi členki in členkovnimi besedami po zgledu samostalnikov in samostalniških besed ipd.
- Naslednja možnost za slovarsko predstavitev določene skupine členkov je, da se zgolj razlaga »pomena« ne šteje za zadostno, dokler posamezni iztržek ne dobi dodatnega pojasnila glede na sobesedilo oz. sporočanjevsko okoliščino, iz katere je vzet.
- Nemalo težav pri razlagah ne bo rešljivih brez opozoril na njihovo pragmatično vlogo; najtežje leksikografsko opravilo je izdelava redakcijskega prikaza členkov glede na njihovo pragmatično moč oz. nesporno sobesedilno vlogo.

njihovih poimenovalnih jemljemo v sporočanja proces, kot glavno lastnost stila pa poudari »način izbora iz danih prvih jezikovnega sistema«. V Stilistiki slovenskega poročevalstva Korošec (1998: 203) med drugim govori celo o členkovnem in nečlenkovnem izražaju.

⁹ *Funkcijski strukturalizem skuša binarno razdeliti členke na a) tiste s težiščem na povezovalni vlogi v besedilu s spremstveno naklonskostjo in na b) tiste s težiščem na subjektivnem vrednotenju določene vsebine, tj. s poudarkom na govorčevem odnosu in vrednotenju; prve glede funkcijsko težišče poimenujemo kot a) povezovalne členke (P) in druge kot b) naklonske členke (N). Ta delitev je bila na primerih slovenskih členkov potrjena tudi z vidika Hallidayevega sistemskega funkcionalizma (Skubic, 1999).*

Od tu naprej je v obravnavah konkretnih leksemih *tako*, *kar*, *kvečjemu*, ki lahko nastopajo v členkovni vlogi (prim. *tako*, *kar*) ali pa so prvenstveno členki (prim. *kvečjemu*), povzeto nekaj opažanj in predlogov T. Korošca (Korošec, 2009: 101–104). Njihov namen je čim bolj uporaben slovarski opis teh naštetih členkov. (Povzeti komentarji T. Korošca so v poševnem tisku.)

Členek *tako*¹⁰

*Če sprejmemo, da je besednovrstna samostojnost členkov bodočemu uporabniku znana iz definicijskega opisa v slovnici – torej da 1) členki izražajo smisel besedila s tem, da usmerjajo pozornost k sporočilni vrednosti besedila brez členka in 2) besednoredno stojijo samo pred besedo, katere pomen sobesedilno urejajo (najpomembnejšo, pragmatično definicijsko prvino pustimo tu še neomenjeno) – potem razlaga 6. pomena prislova *tako* v SSKJ nakazuje pot k enemu tipu členkovnih razlag.*

*Členkovna raba se iz prislova izloči in se členku *tako* dodeli samostojna geselska iztočnica z besednovrstno oznako členek. V tak geselski članek se vključijo iztržki s *tako* in frazemski *tako in tako* (najbrž tudi *tako ali tako*). (Korošec, 2009: 102)*

Pri tovrstnih izločitvah pa se T. Korošec sprašuje: »/.../ali bi ta »sofunkcijskost besednih vrst« – tudi zgolj za slovarski prikaz – zdržala besednovrstno teoretično presojo, namreč vstopanje pragmatičnega, sporočanjškega vidika v besednovrstni sistem.«¹¹

Členek *kar*¹²

*V SSKJ ima npr. drugi pomen »prislova« *kar* naslednjo razlago: 'krepi pomen prislovnega izraza', s prvim iztržkom: Mnenje je spremenil *kar* čez noč; /.../ in enem izmed naslednjih: *Kar* nič se ni obotavljal: Vprašanje je, glede na kaj krepi členek *kar* prislovni izraz čez noč oziroma glede na kaj v govornem položaju je tvorec ubesedil zvezo *kar* čez noč. Zgolj za tole pojasnjevanje, recimo, je to: 'nenavzočnost določenega vpliva, ki bi predrugačil vsebino, izraženo s prislovnim*

¹⁰ Primerjaj slovarski sestavek za besedo *tako* v aktualnem razlagalnem slovarju: Fran/iskanje/*tako*.

¹¹ In še Koroščeva opomba (Korošec, 2009: 101): »Ker so vsi iztržki ubrani na sobesedilno sopomenskost med *tako ter tako in tako* (smisle iztržkov družijo pogovorni členek *itak*), bi bil sobesedilni učinek enak, če bi imel prvi iztržek zgolj *tako*, drugi pa *tako in tako*.« Tu se T. Korošec sklicuje tudi na zglede v Slovenski slovnici (Toporišič, 2000: 446–447). O členkovnih frazemih znotraj pragmatičnih frazemov prim. Jakop (2003).

¹² Primerjaj slovarski sestavek za besedo *kar* v aktualnem razlagalnem slovarju: Fran/iskanje/*kar*.

izrazom čez noč: *Ta, res nekoliko robati dodatek bi bil lahko del razlage za nekaj podobnih iztržkov. Gotovo pa ne za naslednje, ki bi se našli v gradivu, npr. Kar tam je ležalo na pragu, Sprva ga kar niso slišali, Danes bomo pili kar vodo ipd. /.../ Tu se ponuja rešitev s stranskimi razlagami: Kar tam je ležalo na pragu 'nihče ga ni tja prinesel', Sprva ga kar niso slišali 'delali so se, da ga ne slišijo', Danes bomo pili kar vodo 'nič drugega nimamo/nič drugega ne želimo piti'. (Korošec, 2009: 102–103)¹³*

Členek kvečjemu¹⁴

*Iz SSKJ vzemimo redakcijo členka kvečjemu (seveda kot prisl.), razlago z dvema izbranimi iztržkoma: 'izraža omejevanje na najvišjo mogočo mero': Burja bo pihala kvečjemu tri dni; Ta knjiga je razumljiva kvečjemu za strokovnjaka.: Razlago je mogoče sprejeti, zgleda pa takoj pokazeta njeno nezadostnost, ko členek kvečjemu izločimo, npr. Burja bo pihala tri dni, Ta knjiga je razumljiva za strokovnjaka, saj je izjavama odvzeta moč predpostavke (ki ne dopušča pretvorbe v uprašalni oz. nikalni stavek: *Ali bo burja pihala kvečjemu tri dni? *Ta knjiga ni kvečjemu razumljiva za strokovnjaka). Za primerjavo pritegnimo stavek, izrečen pri pogovoru na gozdni poseki: Tukaj je kvečjemu za klastro drv. Bil je dejansko izrečen kot odziv z nestrinjanjem z oceno, da je tam veliko drv. (Korošec, 2009: 103–104)*

Tudi sporočanje moč členka *kvečjemu* poskuša T. Korošec pojasniti z delovanjem dveh operatorjev:¹⁵ s t.i. operatorjem pristopa, ki z aktualne točke pristopa usmerja bodisi k soobstoječemu ali pretečenemu, in s t.i. operatorjem členkovega pomena, ki izraža vsakokratni razmerijski pomen glede na smisel povedi. Našteta operatorja delujeta hkrati in prispevata k razumevanju pomena členka *kvečjemu* v konkretnem sporočilu; zato členek *kvečjemu* razlagamo kot 'Trditev, da je tukaj veliko drv, ni resnična' ali 'Misel, da je tukaj drv veliko, je napačna/ne drži'. In kot ugotavlja tudi T. Korošec, zgolj navedba kvalifikacijske oznake za določen tip členka je za slovarsko razlago preskromna in celo napačna. Zavzema se, da se pri pomenškem opisu členkov v slovarsko razlago vključita tako govorna situacija kot

¹³ Nabor možnih členkovnih stavčnih ustreznikov je v povezavi s konkretno rabo posameznih členkov predstavil J. Toporišič v razpravi Členki in njihovi stavčnočlenski ustrezniki (1991).

¹⁴ Primerjaj slovarski sestavek za besedo *kvečjemu* v aktualnem razlagalnem slovarju: Fran/iskanje/*kvečjemu*.

¹⁵ Schlamberger Brezar (1999, 2011) po O. Ducrotu idr. (1980) še v slovensko analizo vnaša osnovno delitev členkov na operatorje, ki z utemeljevanjem usmerjajo smisel sporočila, in na konektorje oz. povezovalnike, ki izražajo medsporočilna razmerja.

govorec, torej je po Koroščevem mnenju pri redakcijah členkov odločilna situacijsko pridobljena pragmatična moč izrečenega.

Od tu naprej so v nadaljevanju predstavljene aktualne smernice za slovarsko obravnavo členkov. Namenjene so zlasti čim boljši slovarski predstavitvi v smislu, da bi vsak uporabnik slovarja razumel, zakaj in kako se uporablja členke. Te smernice bodo, vključno s Koroščevimi ugotovitvami in pobudami, upoštevane v novem razlagalnem slovarju slovenskega knjižnega jezika (NSSKJ oz. eSSKJ).

Zastavljene smernice za nadaljnjo slovaropisno obravnavo členkov

Dosedanjim slovarskim razlagam členkov torej manjka zlasti pragmatični opis, ki bi poudaril njihovo besedilno in kontekstno vlogo in vrednost (o tem prim. Krvina, Žele, 2018). Najboljša rešitev bi bila, da je čim več te besedilne in kontekstne rabe zajete in ubesedene v slovarski razlagi. In če je to do neke mere že zajeto pri prislovih, tu so primerljivo aktualni zlasti prislovi načina, ki opisujejo tudi navzven opazna razmerja, pa so pri členkih izziv različna govorčeva razmerja do stvarnosti, kar se lahko opredeljuje kot subjektivne okoliščine. Tako imamo prislove kot opise objektivnih okoliščin, ki jih lahko vsi približno podobno zaznamo, in členke kot opise subjektivnih okoliščin, ki pa so odvisne od vsakokratnega konkretnega besedilnega konteksta.

1. **Prvotni oz. pravi členki** so samostojne iztočnice z besednovrstnim kvalifikatorjem »členek«. ¹⁶ Med tu navajanimi primeri je prvotni pravi (sklopni) členek npr. *kevečjemu*. Kot samostojni slovarski iztočnici z oznako »členek« sta *tako* in *kar*, ker sta oba znotraj členkovne rabe lahko razvila večpomen-skost in se tako (tudi) členkovno osamosvojila; del teh slovarsko osamosvojenih členkovnih iztočnic so tudi t. i. frazemski členki tipa *tako in tako*.

Ko v vlogi členkov nastopajo druge besedne vrste (tudi frazemi v členkovni vlogi, npr. *če hočete, konec koncev, prava figa, na tem mestu* ipd.)¹⁷, so to samo **členkovne besede** oz. **besedne zveze**, ki lahko skladenjskopomensko nastopajo v **členkovni vlogi** z besednovrstnim kvalifikatorjem »kot členek«.

¹⁶ S sinhronega vidika so nekonverzni členki v glavnem nemotivirane besede, npr. *da, ne, torej, tudi, vsaj, še, že, in deloma še prozorni sklopi*, npr. *morebiti, morda, seveda, ali, aja*. Sekundarni členki, zlasti poudarjalni, pa so pogosto konvertirani iz medmetov, npr. *hej, oštja, ejga*. Členki so pogosto konvertirani iz prislovov, npr. *mogoče, in samostalnikov v tožilniku, npr. hudiča, mačko, ter prenesenih pomenov velelnikov prehodnih glagolov* (Snoj, Žele, 2022).

¹⁷ Frazemske rabe členkov, tako kot drugih besednih vrst, so v slovarju opisane oz. predstavljene v posebnem frazeološkem razdelku (prim. Jakop, 2003).

1.1 Za namene nove posodobljene slovarske obdelave členkov v novonastajočem razlagalnem slovarju so bile pregledane vse dosedanje delitve členkov, zlasti v slovenski in slovanski strokovni literaturi; posodobljena delitev členkov je še posebej natančno popisana v Slovarju slovenskih členkov A. Žele (2014). In za omenjeni slovar členkov in za slovarski opis členkov nasploh se je kot dovolj celostna izkazala funkcijska binarna delitev členkov na **a)** tiste s težiščem na **povezovalni vlogi** v besedilu s spremstveno naklonskostjo in na **b)** tiste s težiščem na govorčevem **subjektivnem vrednotenju** določene vsebine, tj. s poudarkom na govorčevem odnosu in vrednotenju; prve glede na funkcijsko težišče imenujemo **a) povezovalni členki (P)** in druge **b) naklonski členki (N)**; prehodno skupino v **povezovalni in naklonski vlogi (P/N)** izražajo tvorijo zlasti členki pritrjevanja in zanikanja (Žele, 2014).

Tako **povezovalni členki (P)** izražajo zlasti govorčev odnos do vsebine sporočila in z načinom vključevanja v sporočanje oz. sporočilo poudarjajo besedilno koherentnost in kohezivnost in v tem smislu se delijo še na podskupine kot dodajalni (Pd: *celo, kaj šele, še več*), izbirni (Pizbir: *drugače, sicer pa*), izvzemalni (Pizvze: *edino, le, sicer (pa)*), navezovalni oz. nadaljevalni (Pnavez: *kakorkoli (že), najsibodi, potemtakem, vendarle, vsekakor*), nadomestni (Pnadam: *namesto tega, nasprotno*), nasprotovalni (Pnaspr: *zato pa*), pojasnjevalni (Ppojas: *to se pravi, torej*), ponazarjalni (Pponaz: *namreč*), popravni (Ppoprav: *ali bolje, namreč, oziroma*), poudarni (Ppoudar: *pravzaprav, predusem, vsaj, zlasti*), povzemalni (Ppovze: *skratka, torej*), zastranitveni (Pzastr: *mimogrede*); medtem pa **naklonski členki (N)**, ki govorčev odnos usmerjajo zlasti na udeležence, potem pa še na okoliščine glagolskega dejanja oz. procesa, obsegajo štiri večje podskupine: čustvenostni (Nč: *bogvaruj, končno, saj, začuda*), želelni/pozivni (Np: *dejansko, kajne, naj, mar*), vprašalni (Nv: *ali*) in pogojni (Npog: *bi*); v bolj enakovredni vlogi tako **povezovanja kot naklonskosti (P/N)** pa so členki vrednotenjskega relativiziranja (Nvr: *baje, morda, navsezadnje, nemara, takorekoč, verjetno*), členki pritrjevanja (Nv: *dà*, Nč: *ahà*) in zanikanja (Nn: *ne, nikar*).¹⁸

2. Glede na dve glavni in bistveni členkovni vlogi, povezovalno in naklonsko, so se oblikovale možne krovne slovarske razlage za členke: funkcijske razlage se začenjajo z *izraža, da govorec ... / izraža govorčev odnos do ...* ali *uporablja se, ko govorec...* Za povezovalno členkovno vlogo je predlagana razlaga *uporablja se, ko govorec želi ...*, za naklonsko členkovno vlogo pa *izraža, da govorec poudarja ...* ali *izraža govorčevo presojo ...* ipd.

¹⁸ Že narejeni pregledi delitev členkov na različno število podskupin znotraj dveh izhodiščnih skupin, povezovalne in naklonske (Černelič Kozlevčar, 1992: 224–225), kažejo na to, da se podrobnejše delitve členkov še domišljajo, vzporedno z natančnejšimi opisi in opredelitvami rabe.

In če se vrnemo na konkretne primere členkovne rabe, ki so bili navedeni v Koroščevi obravnavi (Korošec 2009: 101–104), lahko na istih členkih prekomentiramo posodobljene slovarske razlage, ki so bile narejene na nov razlagalni slovar slovenskega knjižnega jezika NSSKJ oz. eSSKJ). Te posodobljene razlage tudi po zaslugi opozoril in komentarjev T. Korošca (2009) prinašajo več pragmatičnosti v smislu aktualne kontekstualnosti, in ta se vedno znova izkazuje kot bistvena sestavina členka.

2.1 Prislov *tako* ima nosilno razlagalno besedo *način*, npr. 1) *način* poteka dejanja, dogajanja, stanja, Pred sovražnikom so jih skrili tako, da so jih obesili v dimnik, Poskrbimo, da so obešeni tako, da do njih ne more mačka, 2) *način* poudarja tudi enakost, podobnost, Pozivamo, da ravnate tako kot sosede, te školjke so ravno/tudi tako okusne kot v Benetkah, 3) *način* lahko poudarja tudi nedoločeno *mero*, npr. Do zdaj še ni bilo tako črne napovedi, Pot ni tako dolga, Ni šlo za tako usodno napako, Bila je tako vabljava, da se ji nisi mogel upreti. Razlagalne nadpomenke kot *način*, *mera*, *položaj* na splošno opozarjajo, na kaj mora biti naslovnik pozoren in s tem omogočajo in usmerjajo vsaj neko splošnejšo in predstavo neke okoliščine. V vlogi veznika oz. pravilneje povezovalnika (konektorja) *uvaja način pojasnjevanja*, npr. *Otroci morajo velikokrat slišati, tako da lahko dojamajo naše želje in zahteve*.¹⁹

Členek *tako* pa ubeseduje subjektivno okoliščino, ki si jo lahko razlagamo kot govorčevo presojo o konkretni predmetnosti, pojavnosti. Nosilne razlagalne besede za členek *tako* so lahko *izraža govorčevo presojo*, npr. *Za nami je tako še en mesec, ki nas je preveč zavajal z obljubami*, ali pa *izraža, da govorec že povedano poudarno utrjuje še z dodanimi novicami*, npr. *Nobene konkretne pritožbe niso prijeli, prav tako se nanje ni obrnil noben starejši občan, Njemu so tako šteti dnevi, Od njega tako ni dosti*, kar se lahko še intenzivneje pove s podvojitvijo, npr. *Njemu so tako in tako šteti dnevi, Od njega tako in tako ni dosti*. Poudarno intenzivnost izrečenega izraža pogovorni *itak*, ki ima v zgornjih kontekstih ravno zaradi spremenjene stilistične rabe še večji oz. stopnjevani izrazni učinek samoumevnosti in nujnosti sprijaznjenja z dano dejanskostjo, npr. *Njemu so itak šteti dnevi, Od njega itak ni dosti* ipd.

Tudi intonacijsko osamosvojena raba je možna, in sicer *izraža začudenje govorca*, ki gre v smer pozitivnega ali negativnega presenečenja, celo

¹⁹ Slovarska besednoprstna opredelitev »kot veznik«, ko beseda z rabo prevzema tudi večino lastnosti druge besedne vrste, v primeru členka pravzaprav ni dobra. Z vidika prvotnih členkovnih lastnosti gre v bistvu za konektorsko vlogo in za to, da določeni členek glede na svojo sporočanje moč lahko v določenem besedilnem kontekstu lahko prevzame povezovalniško vlogo. Slovarsko načelo je, da se ostaja pri besednoprstnih opredelitvah, ki pa v primeru členkov kot prvenstveno besedilnih prvin ni in tudi ne more biti natančno oz. optimalno izpeljano.

nejevolje, npr. *Tako?! Zakaj pa nisi prej povedal, in še pogosta zveza A tako torej?! Kar tako se bomo šli!*, ki izraža zlasti rahlo prikrito razburjenost v smislu očitiranja.

2.2 Členek *kar* je vsaj posledično mogoče še v nekem naklonskem stiku z zaimensko oziralnostjo, vendar je v členkovni vlogi povsem osamosvojen in v naklonski intenzivnosti tudi že večpomenski. Ta intenzivnost se razlaga kot: izraža, da govorec poudarja intenzivnost izrečenega in izraža v rabi: *Kar slinili smo se ob misli na sočno meso*, in poudarjanje stanja se intenzivira v željo z razlago: izraža govorcevo pozitivno željo po največji ali najmanjši doseženi meri, količini česa in predstavi v rabi kot: *Delajte na tem, da dosežete kar največ*, tudi govorcevo pobudo: izraža govorcevo spodbudo, poziv, npr. *Kar sami se odpravite na pot*. Po drugi strani pa gre lahko stopnjevanje tudi v začudenje: izraža govorcevo začudenje nad nepričakovanim, npr. *V finalu je bilo kar šestnajst finalist*, ali zadržanost: izraža govorcevo zadržanost pri presojanju, vrednotenju, npr. *Ljudje so v glavnem obdržali kar veliko zdrave pameti, V tem tednu se je zgodilo kar nekaj prelomnih dogodkov*.

2.3 Členek *kvečjemu* se slovarsko razlaga kot izraža govorcevo presojo, ki je usmerjena v poudarjeno omejitev predhodno izrečenega mnenja, npr. *Pri sto se mi je zazdelo, da je konec in da bom zmogel kvečjemu še pet, šest dvigov*, ali pa je individualna presoja hkrati tudi poudarjeno nestrinjanje s predhodno trditvijo v kontekstu, npr. *V tem času avtomobili zagotovo ne bodo cenejši, kvečjemu dražji*.

Sklep

Stalni jezikoslovni izziv ostaja besednovrstna določitev tistih besed, ki nimajo stavčnočlenskih ustreznikov. To navsezadnje ni nič presenetljivega, saj stalne potrebe po besednovrstnem opredeljevanju besed izhajajo in so usmerjane iz različnih jezikovnih lastnosti in posebnosti znotraj posameznega jezika. V vsakem primeru pa jedro členkov kot besedne vrste v vsakem jeziku sestavljajo besede, ki izražajo govorcev odnos do vsebine sporočila in naslovnika, in s tem osnovnemu sporočilu oblikujejo njegov sopomen oz. izhodiščni vsebini dodajajo hkratno sopsoročilo. Skratka, besedne vrste kot členek zahtevajo večplastno obravnavo, od etimologije prek morfoskladnje do pragmatike. In šele takšna sinteza jezikoslovnih spoznanj omogoča dovolj celostno opredelitev členka in tudi njegovo dovolj dobro slovarsko predstavitev.

Nič čudnega torej, da je vprašanje, kako ubesediti vsakokratno sporočanje moč členka, tvorno vznemirjalo tudi prof. Toma Korošca. In zato

je prav, da so tu med drugim zbrani tudi njegovi razmisleki in pobude, ki so upoštevani tudi pri nastajanju novih gesel v novorastočem razlagalnem slovarju.

LITERATURA

- Černelič-Kozlevčar, Ivanka (1992): O delitvi členkov. V: Milena Hajnšek-Holz et al. (ur.), Vprašanja slovarja in zdomske književnosti, 213–277. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Ducrot, Oswald et al. (1980): *Les mots du discours*. Pariz: Minuit.
- Ivič, Milka (1973): Problematika modalnih rečenica. V: *Otázky slovanské syntaxe III*, 85–91. Brno: Universita J. E. Purkyně.
- Jakop, Nataša (2003): Pragmatični frazemi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Jezikoslovni zapiski* 9 (2): 111–127.
- Korošec, Tomo (1998): *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Korošec, Tomo (2005): *Jezik in stil oglaševanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Korošec, Tomo (2008/9): Členki v Trubarjevem Katekizmu 1550. *Slavistična revija* 56/57 (4/1): 221–230.
- Korošec, Tomo (2009): K izboljšanju redakcije členkov v SSKJ (Ob pripravah zasnov za novi slovar slovenskega jezika). V: Andrej Perdih (ur.), *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*, 99–108. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Krvina, Domen in Andreja Žele (2018): O členkih, zlasti o njihovih razločevalnih lastnostih. *Jezik in slovstvo* 63 (1): 39–64.
- Schlamberger Brezar, Mojca (1999): Vpliv pragmatičnega jezikoslovja na raziskave slovenskega jezika: primer členkov. V: Zoltan Jan (ur.), *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*, Zbornik Slavističnega društva Slovenije 10, 101–111. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Schlamberger Brezar, Mojca (2011): Slovenski členki v luči Ducrotove integrirane pragmatike. V: Simona Kranjc (ur.), *Meddisciplinarnost v slovenistiki*, Obdobja 30, 405–411. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Skubic, Andrej (1999): Ogled kohezijske vloge slovenskega členska. *Slavistična revija* 47 (2): 211–238.
- Snoj, Marko in Andreja Žele (2022): Merila za razločevanje med medmeti in členki. *Slavistična revija* 70 (4): 557–572.
- Toporišič, Jože (1966): *Slovenski knjižni jezik 2*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože (1974): *Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika*. V: Matjaž Kmecl, Tine Logar in Jože Toporišič (ur.), *Slovenski jezik, literatura in kultura: informativni zbornik*, 29–50. Ljubljana: Ljudska pravica.
- Toporišič, Jože (1991): Členki in njihovi stavčnočlenski ustrezniki. V: Darinka Počkaj-Rus et al. (ur.), *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Zbornik predavanj, 3–16. Ljubljana: Ljudska pravica.
- Toporišič, Jože (1976/2000): *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.
- Vidovič Muha, Ada (1984): Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *Slavistična revija* 32 (2): 142–155.

Vidovič Muha, Ada (2000): Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja. Ljubljana: Znanstveni inštitut.

Žele, Andreja (2014): Slovar slovenskih členkov (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

VIRI

Fran, slovenski slovarski portal. Dostopno prek Fran/iskanje, 22. 8. 2022.

Fran, slovenski slovarski portal. Slovar slovenskega knjižnega jezika – Spletni rastoči slovar (eSSKJ) (2016). Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC. Dostopno prek Fran/eSSKJ, 22. 8. 2022.